

ЗАЛЕЖНІСТЬ ПАТТЕРНІВ ПОВЕДІНКИ ВІД ТИПІВ ТЕМПЕРАМЕНТУ ОСОБИСТОСТІ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 3(19), с. 209–213

Розглядаються поняття “паттерн поведінки” і типи цих паттернів. Встановлено зв’язок між паттернами поведінки і типом темпераменту особистості.

Як відомо, люди відрізняються один від одного сприйняттям, судженням і поглядами. Це помітно у багатьох виявах: у манері вдягатися, говорити, у жестикуляції, міміці, інтонації та ін.

Людина на різних поведінкових рівнях демонструє свою відмінність від собі подібних. Однак, незважаючи на таку нетиповість поведінки, все-таки можна спробувати побудувати типологію людей, поділивши їх на групи за визначеними критеріями.

Поділивши людей за типами поведінки та акцентуації, представники психосоматичної медицини М. Фрідман і Р. Розенман (у 1959 р.) встановили, що на поведінковому рівні люди поділяються на три основні типи. Ці типи характеризуються на фізіологічному рівні швидкістю і рухливістю нервових процесів, а на когнітивному — сприйняттям навколишньої дійсності і ставленням індивіда до соціального життя. Зробивши таку класифікацію і розглядаючи фізіологічний аспект поведінки людини, автори умовно поділили людей за наведеними вище критеріями, на три групи: А, Б і АБ [11].

Особистості типу А, чи паттерну (від англ. *зразок; надалі мається на увазі деякий характерний зразок поведінки, притаманний кожному, окремому типу особистості (А, Б, АБ)* [4] поведінки типу А, характеризуються високою швидкістю і рухливістю психічних процесів, легкою збудливістю, ставленням до життя, як до арени конкурентоспроможної боротьби, агресивністю, не вміють володіти собою у стресовій ситуації, мають надзвичайне бажання досягти мети, нетерплячі. Такі люди прагнуть досягти дуже багато чого. Вони беруться одразу за безліч справ, але не

доводять їх до кінця. Вони не скромні і не критичні до себе, — вважають, що знають і вміють “усе”.

Особистості з типом поведінки Б характеризуються як антиподи особистостям типу А. Це люди малорухомі, не агресивні, не дуже прагнуть до самовираження, задоволення своїх амбіцій, спокійні, врівноважені, трохи апатичні. Такі люди не зважають на судження про них з боку оточуючих, вони навіть виявляють деяку надмірність у відношенні до себе: можуть недооцінювати свої можливості, відчувати пригнічення.

Особистості типу АБ визначаються як “золота середина”. Від типів А і Б вони відрізняються врівноваженістю. Цей тип людей має певні недоліки, однак вони критичні до себе і своїх учинків, здатні більш об’єктивно сприймати критику на свою адресу.

Для підтвердження наведеної вище інформації нами була зроблена спроба розробити типологію людей за окремими типами, тобто створити класифікацію представників цих типів не за певними групами, а розробити внутрішньогрупову типологію. Це необхідно для того, щоб установити, наскільки схожі між собою представники типів А, Б і АБ, що надалі дасть нам можливість простежити детермінанти, що зумовлюють появу і розвиток цього типу поведінки.

Але перед розглядом треба пояснити деякі деталі.

Спочатку класифікація може здатися зовсім абсурдною. Можна задатися питанням: у кого з нас немає агресивності, бажання до самовираження, чи навпаки, деякого спокою чи апатичності, небажання вислухувати критику, постійно нарікати на себе?

Розгляд структури типів поведінки дасть нам можливість розібратися в тому, наскільки ця класифікація переконлива і надійна. Для цього почнемо опис “стрижня” чи ядра типу особистості А.

Люди з типом поведінки А характеризуються яскраво вираженим прагненням до соціальної боротьби, бажанням всіляким чином вирізнитись, зайняти провідні престижні і керівні посади, гостро реагують на зауваження щодо їхньої діяльності і досягнення ними поставлених цілей. Вони болісно переносять невдачі. У таких людей, як вони вважають, усе повинно бути на найвищому рівні, чим би вони не займалися, — результатом є перевага над іншими. Ці люди беруться за безліч справ і не доводять їх до кінця, дуже часто вони не встигають завершити почату справу, створюючи цим проблеми для людей, що їх оточують. Ці люди погано справляються зі своїми функціональними і лідерськими (керівними) обов'язками.

Однак варто нагадати, що нами розглядаються не окремі особистісні характеристики, а картина в цілому. І судити про те, чи є людина особистістю з поведінкою типу А чи ні, можна лише у разі визначення *ядра* цього типу особистості.

Для ілюстрації наведемо експеримент, організований американським психологом Глассом у 1977 р. Суть експерименту полягала в тому, що людей типів А і Б запросили зіграти в настільний теніс проти гравців, про яких було сказано, що вони грають не на високому рівні, але які, у свою чергу, чудово грали в цю гру і були майстрами цього виду спорту.

До випробуваних були приєднані вимірвальні прилади, які мали зафіксувати показники швидкості серцебиття, зміну артеріального тиску, динаміку зміни цих процесів.

З початком серії ігор, що відбувалися у звичайному режимі, ніяких змін чи появи хвилювання серед учасників обох груп виявлено не було. Тому експериментатори вирішили ускладнити завдання: професійним гравцям була дана установка грати, не піддаючись, тобто у звичайному для них режимі. Гравці обох груп відчували натиск і програвали майстрам. Однак і в цьому випадку істотних змін у показниках виявлено не було. Тоді експериментаторами було поставлено інше завдання: професійних гравців попросили грати на високому рівні і робити зауваження своїм суперникам, тобто вголос фіксувати їхні невдачі і промахи.

Цікавий той факт, що саме після такої постановки завдання були виявлені істотні відмінності показників серцебиття та артеріального тиску людей типу А від людей з типом Б [11; 12].

Цей експеримент дав можливість зробити наступний висновок: *у людей з типом поведінки А виявляється негативна реакція на вербальні підкреслення їхніх невдач*. Звідси можна створити деяку типологію людей з таким типом поведінки. Їхня агресивність і невірноваженість дають нам змогу висловити припущення, що цей тип поведінки є відображенням фізіологічних особливостей цих особистостей, а саме *холеричного темпераменту*. Не слід, однак, вважати що всі холерики належать до людей типу А, але варто зазначити, що якийсь комплекс обставин підштовхує таких людей до формування в них самих деяких неадекватних форм поведінки, що виявляються в такій агресивній реакції. На фізіологічному рівні в цих людей не спрацьовує механізм прийняття своїх невдач, збудження нервової системи переважає над гальмуванням.

Причини виникнення такої реакції ми спробуємо з'ясувати трохи пізніше. А зараз розглянемо особливості людей з типом поведінки Б.

Як уже відзначалося, ці люди на поведінковому рівні є антиподами особистостей А. Для ілюстрації наведемо приклад експерименту, який якнайкраще характеризує ядро особистостей Б, а також дасть нам можливість отримати додаткові характеристики особистостей типу А, що буде додатковим підтвердженням нашої гіпотези.

В експерименті, який проводили у 1981 р. Брюнсон і Метьюз, людей типів А і Б запросили зібратися разом для вирішення завдань різного рівня складності і міркувати над ними вголос. Після вирішення деяких завдань експериментатори запропонували обом групам серію завдань, вирішити які було неможливо. Після невдалих спроб вирішити деякі завдання люди з поведінкою типу А почали обурюватись і були фрустровані, говорячи, що ці завдання дуже важкі і що в них бракує здібностей для їх вирішення. Вони начебто погодилися з “поразкою”, але використовували ті самі неправильні відповіді, хоча самі визнавали їх неправильними. Люди типу Б, з іншого боку, виглядали засмученими і відчували апатію, побачивши серію складних завдань, але вони намагалися і далі шукати рішення і були більш оптимістичні [12].

Також слід зазначити ще деякі особливості людей з поведінкою типу А. Їхнє життя характеризується постійною боротьбою за те, щоб одержати якнайбільше за малий проміжок часу [2]. Ці люди обвинувачують себе за невдачі, що відбуваються, незважаючи на їхні намагання контролювати свої дії. Люди типу Б більш терплячі і спокійні. Завдя-

ки цьому експерименту вдалося відзначити ще деякі особливості людей типу Б.

Ці люди неквапливі, працьовиті, стриманіші. При спостереженні за достатньою кількістю людей типу Б нами була висунута гіпотеза, як і у випадку з типом А, що паттерн поведінки Б є наслідком фізіологічних особливостей власників цього типу, а саме меланхолічного типу темпераменту. Об'єктом нашого дослідження були паттерни поведінки, а предметом — їх взаємозв'язок з темпераментом.

До людей з типом АБ належать урівноважені люди, які, з одного боку, не прагнуть постійно конкурувати з кимось, як люди з типом поведінки А, з іншого боку — вони більш рухливі, впевненіші, ніж люди з типом поведінки Б. Тому цих людей можна ототожнити з власниками сангвінічного типу темпераменту. Однак це не означає, що представники типу АБ є "ідеалом".

За даними нашого дослідження 206 осіб, 11 % (23 особи) мають тип поведінки Б, 18 % (37 осіб) — тип поведінки А, 71 % (146 осіб) — тип поведінки АБ (рис. 1).

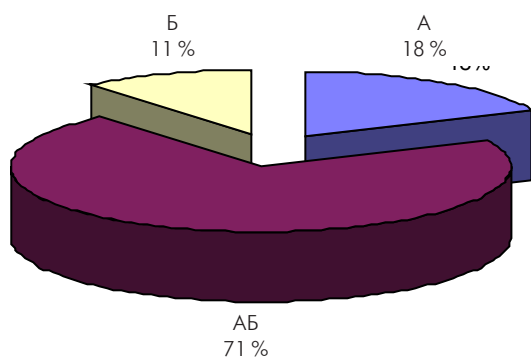

Рис. 1. Розподіл дослідженої групи за типом поведінки

Цікавий також і той факт, що серед опитаних були представники різних соціальних груп, а серед них учні шкіл, студенти і дорослі. Але в усіх цих групах виявлялася та сама закономірність: людей з типом поведінки А — 18 % загальної кількості опитаних, людей з типом поведінки Б — 8 % (майже половина від загальної кількості людей з типом поведінки А).

Досліджуючи взаємозв'язок паттернів і типів темпераменту, ми виходили з фізіологічної теорії про темпераменти І. П. Павлова.

Оскільки існують різні уявлення про темперамент і численні його класифікації, ми зупинилися на тій, що, на нашу думку, є більш фундаментальною.

Описуючи типи темпераменту, І. П. Павлов виокремив наступні їх характеристики: холерик, флегматик, сангвінік, меланхолік. Він встановив, що швидкість, рухливість, урівноваженість нервових процесів, виразність та їх співвідношення визначають тип темпераменту людини. Розглянемо концепцію Павлова детальніше.

І. П. Павлов вважав, що існує чотири типи темпераменту, схожі на ті, які описував Гіппократ. Вивчаючи особливості вироблення умовних рефлексів у собак, І. П. Павлов звернув увагу на індивідуальні відмінності в їхній поведінці та у протіканні умовно-рефлекторної діяльності. Ці розбіжності виявлялися насамперед у таких аспектах поведінки, як швидкість і точність утворення умовних рефлексів, а також в особливостях їх загасання. Ця обставина дала можливість І. П. Павлову висунути гіпотезу про те, що вони не можуть пояснюватися тільки розмаїтістю експериментальних ситуацій, що в їх основі лежать деякі фундаментальні властивості нервових процесів — збудження і гальмування. До цих властивостей належать сила збудження і гальмування, їх урівноваженість і рухливість.

І. П. Павлов розрізняв силу збудження і силу гальмування, вважаючи їх двома незалежними властивостями нервової системи. Сила **збудження** відбиває працездатність нервової клітини. Вона виявляється у функціональній витривалості, тобто у здатності витримувати тривале чи короткочасне, але сильне збудження, не переходячи при цьому в протилежний стан гальмування. Сила **гальмування** розуміється як функціональна працездатність нервової системи при реалізації гальмування і виявляється у здатності до утворення різних гальмівних, умовних реакцій, таких як згасання і диференціювання.

Урівноваженість — рівноважний стан процесів збудження і гальмування. По відношенню сили обох процесів можна визначити, чи є якийсь індивід урівноваженим чи неурівноваженим, коли сила одного процесу перевершує силу іншого.

Рухливість нервових процесів виявляється у швидкості переходу одного нервового процесу в інший, у здатності до зміни поведінки відповідно до умов життя, що змінюються. Мірою цієї властивості нервової системи є швидкість переходу від однієї дії до іншої, від пасивного стану до активного, і навпаки.

Інертність — це протилежність рухливості. Нервова система тим більше інертна, чим більше часу або зусиль потрібно, щоб перейти від одного процесу до іншого.

Виокремлені І. П. Павловим властивості нервових процесів складають певні системи, комбінації, що, на його думку, утворюють так званий тип нервової системи або тип вищої нервової діяльності. Він складається з характерної для окремих індивідів сукупності основних властивостей нервової системи — сили, врівноваженості і рухливості процесів, розрізняючи сильні і слабкі типи.

Подальшою підставою розподілу слугує врівноваженість нервових процесів, але тільки для сильних типів, що поділяються на врівноважених і неврівноважених, при цьому неврівноважений тип характеризується перевагою збудження над гальмуванням. Сильні врівноважені типи поділяються на рухливі та інертні, коли підставою розподілу є рухливість нервових процесів.

І. П. Павлов розумів тип нервової системи як вроджений, що відносно слабо зазнає змін під впливом оточення і виховання. На думку І. П. Павлова, властивості нервової системи утворюють фізіологічну основу темпераменту, що є психічним виявом типу нервової системи. Типи нервової системи, встановлені у дослідженнях над тваринами, І. П. Павлов запропонував поширити і на людей [8].

Зважаючи на те, що тип нервової системи, як вважав І. П. Павлов, є вродженим, ми вирішили зіставити дві точки зору, а саме про вродженість паттернів поведінки і вродженість типів темпераментів, і знайти зв'язок між цими психічними явищами. Цей взаємозв'язок, на нашу думку, полягає в тому, що власники паттернів поведінки володіють також і певними поведінковими особливостями, які частково перетинаються з типами нервової системи (рис. 2).

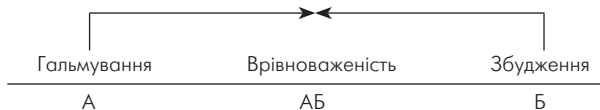

Рис. 2. Взаємозв'язок нервових процесів і паттернів поведінки

З рис. 2 випливає, що перевага збудження нервової системи зростає при наближенні особливостей особистості до паттерну поведінки А, а перевага гальмування зростає при наближенні до типу Б. Для особистостей типу АБ характерним є врівноваженість процесів збудження і гальмування. Отже, особистості з паттерном А — це холерики (сильні, неврівноважені, рухливі), особистості з паттерном Б — меланхоліки (слабкі), а представники типу АБ — флегматики і сангвініки

(сильні, неврівноважені, інертні; сильні, врівноважені, рухливі).

Дослідивши взаємозв'язок паттернів поведінки і типів темпераменту, ми отримали такі результати: з 50 опитаних за методикою Я. Стреляу [9], що призначена для виявлення типу темпераменту [7], а саме їх фізіологічного аспекту, а також за допомогою опитувальника Дженкінса [11] для виявлення типу паттерна поведінки ми знайшли певні тенденції (рис. 3).

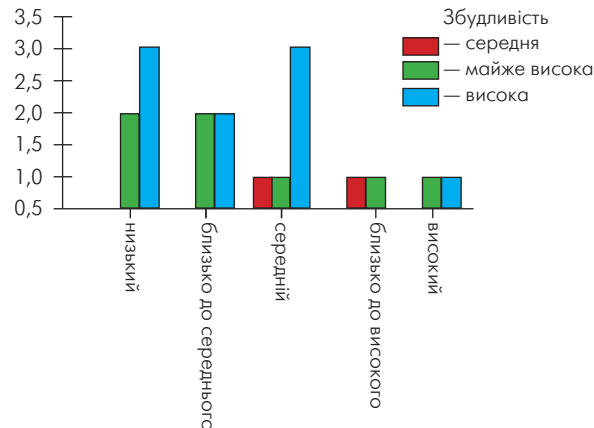

Рис. 3. Збудливість нервової системи і паттерни поведінки

Як видно з цієї діаграми, рівень збудливості нервової системи зростає при наближенні до високого рівня вияву типу поведінки А, тобто що вище показник вияву паттерна А, то вища збудливість нервової системи.

Досліджуваний нами взаємозв'язок рухливості нервових процесів і паттернів поведінки характеризує рис. 4.

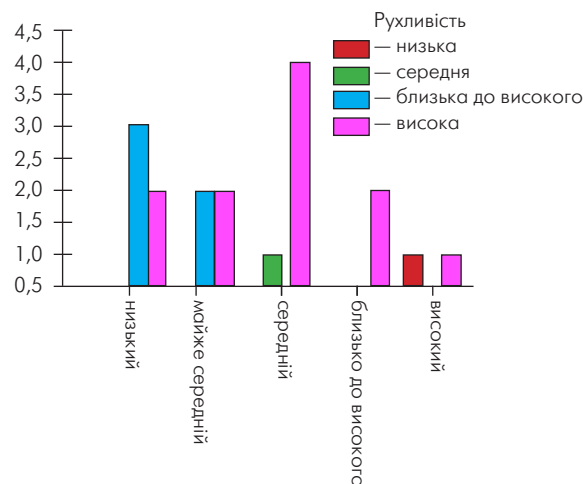

Рис. 4. Рухливість нервових процесів і паттерни поведінки

Як видно з рис. 4, вияв рухливості нервових процесів стає помітнішим при наближенні показників особистості до типу поведінки А. На діаграмі відображено, що рухливість йде на спад на високому рівні вияву паттерна, тобто при наближенні до типу поведінки Б.

Наведена діаграма (рис. 5) характеризує зв'язок урівноваженості нервових процесів з паттернами поведінки.

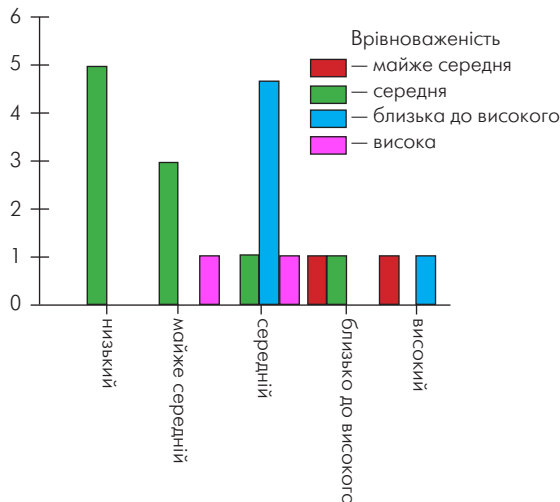

Рис. 5. Врівноваженість нервових процесів і паттерни поведінки

Отже, отримані дані свідчать, що існує певний зв'язок між паттернами поведінки і фізіологічними чинниками, або особливостями вищої нервової діяльності особистості. Це, у свою чергу, пояснює причини формування паттернів та особливості

їх вияву на поведінковому рівні, оскільки це дає можливість спрогнозувати особливості поведінки людини в певній ситуації. Ці знання дають змогу більш якісно визначати паттерн поведінки, спираючись також на типи темпераменту особистості, і враховувати ці дані при діагностуванні та коригуванні паттернів поведінки.

Література

1. Акимова М. К., Гуревич К. М. Психологическая диагностика. — СПб.: Питер, 2006. — 652 с.
2. Берон Р., Ричардсон Д. Агрессия. — СПб.: Питер, 2003.
3. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика. — СПб.: Питер, 2006. — 351 с.
4. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. — М.: АСТ, Харвест, 2005. — 976 с.
5. Исследование личности в клинике и экспериментальных условиях. — Л.: НДІ психоневрології, 1969.
6. Карвасарский Б. Д. Клиническая психология. — СПб.: Питер, 2002. — 1312 с.
7. Немов Р. С. Психология. — М.: ВЛАДОС, 2006. — 687 с.
8. Павлов И. П. Полное собрание сочинений. — 2-е изд. — М.; Л., 1951. — Т. 3–4.
9. Психология личности в трудах иностранных психологов. — СПб.: Питер, 2000. — 320 с.
10. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методы и тесты. — Самара: БАХРАХ-М, 2002. — 672 с.
11. Реан А. А. Психология личности. — СПб.: Прайм-Евро, 2004. — 416 с.
12. Bower G. H., Bootzin R. R., Zajonc R. B. Principles of psychology today. — N. Y.: Random house, 1987. — 612 p.

Розглянуто поняття “паттерн поведінки” і “темперамент особистості”. Встановлено взаємозв'язок між темпераментом і паттерном поведінки людини. Визначено, що паттерн як фізіологічне явище закладається ще при народженні дитини.

Рассмотрены понятия “паттерн поведения” и “темперамент личности”. Установлена взаимосвязь темперамента и паттернов поведения человека. Определено, что паттерн как физиологическое явление закладывается еще при рождении ребенка.

In clause concepts a pattern of behavior and temper of the person, where viewed. Interrelation of temperament and patterns of behavior of the person where stated. Where stated that a pattern is the physiological phenomena and pawned at a birth of the person.

Надійшла 13 червня 2008 р.